

A segesvári ütközet.

(1849 július 31)

Szabadságharczunk eseményei között kevés akad, melynek oly bő irodalma lenne, mint az 1849 július 31-ikén, Segesvár és Fehéregyháza között vívott szerencsétlen végű ütközetnek; de viszont az is bizonyos, hogy kevésről írtak annyi különböző, egymással sokszor homlokegyenest ellenkező, dolgot össze, mint éppen erről.

Talán mondanom sem kell, hogy a nemzet halhatatlan lantosának, Petőfinek, sokak szerint érthetetlen, valójában pedig igen könnyen elképzelhető és megmagyarázható eltűnése izgatta leginkább a segesvári ütközet krónikásainak képzelőtehetségét, még pedig — sajnos — legtöbbször a történeti igazság rovására.

Magam is könyvekben, folyóiratokban és napilapokban megjelent temérdek leírást olvastam részint Petőfi eltűnéséről, részint az ütközetről s megütközve tapasztaltam, hogy magukat hitelesnek tartó szemtanúk, jóllehet az általános helyzetet, a magyar és a szövetséges ellenséges hadak számbeli erejét és állapotát, az idő és térnek egymáshoz való viszonyát, a csatatér terepviszonyait, egyáltalán az összes hadászati és harczászati tényezőket félredobják, hangosan követelik, hogy vallomásukat minden előzetes megrostálás nélkül magunkévá tegyék.

Akaratlanul is az a gyanúm támad, hogy a szemtanúk jelentékeny része vagy ott sem volt az ütközetben, vagy ha ott volt is, olyan alárendelt szerepet játszott és olyan helyen tartózkodott, hogy legfeljebb a közvetlenül mellette lefolyt epizódokat figyelhette meg. Így aztán az egész ütközet menetéről, az okok és okozatok logikus összefüggéséről fogalma sem lehetvén, a harc egyes részleteit színpadi díszletként komponálta vagy formálta hozzá, Petőfi előtérbe állított eltűnésének egyik vagy másik, többé vagy kevésbé valószínű változatához.

Azt pedig éppen határozottan állítom, hogy a segesvári ütközet krónikásai között nagyon kevesen voltak olyanok, a kik emlékező- és képzelőtehetségükön kívül a térképet is elővették volna. Nagyon sok olyat olvastam erről az ütközetről, a mit a katonai szakmában járatlanok rögtön készpénznek vettek, a mit egy, a térképre vetett futólagos pillantás is azonnal megdönthet.

Sem időm, sem terem nem engedni, hogy az ütközet felől szárnyrakelt téves leírásokat részletesen felsoroljam, még kevésbé, hogy azokat egyenkint czáforgassam. Nem ferdtéseket, hanem az igazságot kutatván, csak olyan forrásokból akarok meríteni, a melyek helyüket az objektív kritika ítélőszéke előtt is megállják.

És itt mindjárt meg kell említenem, hogy a segesvári támadás indítóokát, célját, kivételének módját s a beállható különféle eshetőségeket, továbbá a harcban résztvett csapatok mennyiségét és minőségét illetőleg, egy leírásban sem találtam elegendő felvilágosítást. Ennélfogva — tölem telhetőleg — ezekre a kérdésekre is igyekezni fogok, részint a magyar és a szövöttek ellenséges hadak kölcsönös helyzetéből és mozgulataiból levont következtetések, részint családi levéltárunkban rendelkezésemre álló egykorú hivatalos okmányok alapján, kielégítő választ adni.

Magának az ütközetnek lefolyására vonatkozólag mint legrészletesebb és legalaposabb forrást, elsősorban is Haller József gróf feljegyzéseit idézem.

Haller, Petőfi halálának körülményeit évtizedeken át nem lankadó buzgalommal kutatta s mint a csatatérnek egyik birtokosa és alapos ismerője, pontosan megállapította a magyar és orosz csapatoknak, legalább az ütközet elején elfoglalt állásait is. Vizsgálódásának eredménye, bár igen hézagosan és térkép nélkül, Gracának a szabadságharcról szóló nagy művében is megjelent.¹ Haller gróf néhai édesapámmal, Gyalokay Lajos 1848/49. honvédőrnaggyal, ki mint Bem egyik vezérkari tisztje vett részt a segesvári ütközetben s annak több epizódját meg is örökölte,² hosszabb ideig levelezett Petőfi halálát illetőleg. Sok érdekes részletet tartalmazó levelei, a harctér három, kommentárokkal kísért vázlatával együtt, családunk levéltárában vannak. Adatai — véleményem szerint — teljes hitelre tarthatnak számot s így a szorosán vett ütközetnek leírásában, ott, a hol más forrást nem idézek, ezeket fogom felhasználni. Ilyképen, ha sikerül a segesvári ütközetnek egyik-másik, kevésbé ismert részletére is világosságot derítenem, úgy ez nem az én érdemem leend, hanem elsősorban is Haller József grófé. Tisztelet adassék emlékének!

Tudom, lesznek olyanok, kik e dolgozatot időelöttinek fogják tartani, mert az erdélyi vezérkarnak idevágó hivatalos jelentései, melyek a dévai fegyverletétel után az oroszok kezébe, onnan pedig állítólag a bécsi hadilevéltárba kerültek, mindezideig hozzá nem férhetők. Erre azt jegyzem meg, hogy ha Bem csakugyan íratott is augusztus 1-én

¹ V. kötet 1087—89. l.

² „Segesvár és Petőfi“. „Hazánk“, 1887. évf. 243—259. és 337—357. l.

valami jelentést,³ úgy ez az ütközetet csak általánosságban tárgyalhatta, mert azok a csapatparancsnokok, a kik az egyes részleteket is tollbamondhatták volna, még akkor útban voltak. Már pedig egy ilyen, nagy vonásokban odavetett, futólagos tudósításnak, hadtörténelmi szempontból, vajmi kevés fontossága van.⁴ Viszont arra, hogy a segesvári ütközetről később, kimerítő jelentést írjanak, az ismételt balsikerek nyomán beállott teljes felbomlásban, se idő, se alkalom többé nem kínálkozott. Ennek előkerülését tehát hasztalan várjuk.

Ennélfogva tulajdonképpen nem is az a kérdés, vajjon a segesvári ütközet történetét meg tudjuk-e *már* írni, hanem inkább az, hogy egyáltalán össze tudjuk-e állítani *még*?

Mert csak saját tudomásom és tapasztalásom szerint is, kivált kisebb gyűjteményekből és levéltárakból a szabadságharcra vonatkozó igen sok érdekes okmány és levél máris elkallódott⁵ és legalább is ugyanannyi, részint az írás teljes elfakulása, részint a gondatlan kezelés folytán, előbb vagy utóbb, teljesen hasznavehetetlenné válik.

A segesvári ütközet előzményeire áttérve, mindenekelőtt tudnunk kell, hogy Bem, eredménytelen moldvaországi diverziója után, mint azt egy Kossuthhoz írott levele tanúsítja, azzal a szándékkal indult Marosvásárhelyre vissza, hogy mindenfelől összevonandó csapataival újra Grottenhjeml ellen fordul⁶ s e végből a háromszéki sereg egyrészét is, a Rikán és Székelyudvarhelyen át, Marosvásárhelyre indította, hova ő maga július 28-ikán érkezett meg.

Itt azonban az ellenség felől érkezett hírek és jelentések azt a meggyőződést érlelték meg benne, hogy eredeti szándékát, a megváltozott viszonyok következtében, többé meg nem valósíthatja.

A helyzet ugyanis a moldvai expedíció óta — az apróbb különítményeket nem számítva — következőleg alakult.

Lüders orosz gyalogsági tábornok, az Erdélyben működő orosz és osztrák csapatok főparancsnoka, július 25-ikén, az 5-ik hadtest zömével Nagyszebenben, Dyck tábornok különítménye pedig (6 zászlóalj, 3 lovasszászad, 16 ágyú) Fogarason állott. Clamm-Gallas gróf osztrák altábornagy Rennenkampff orosz különítményével megerősített hadteste

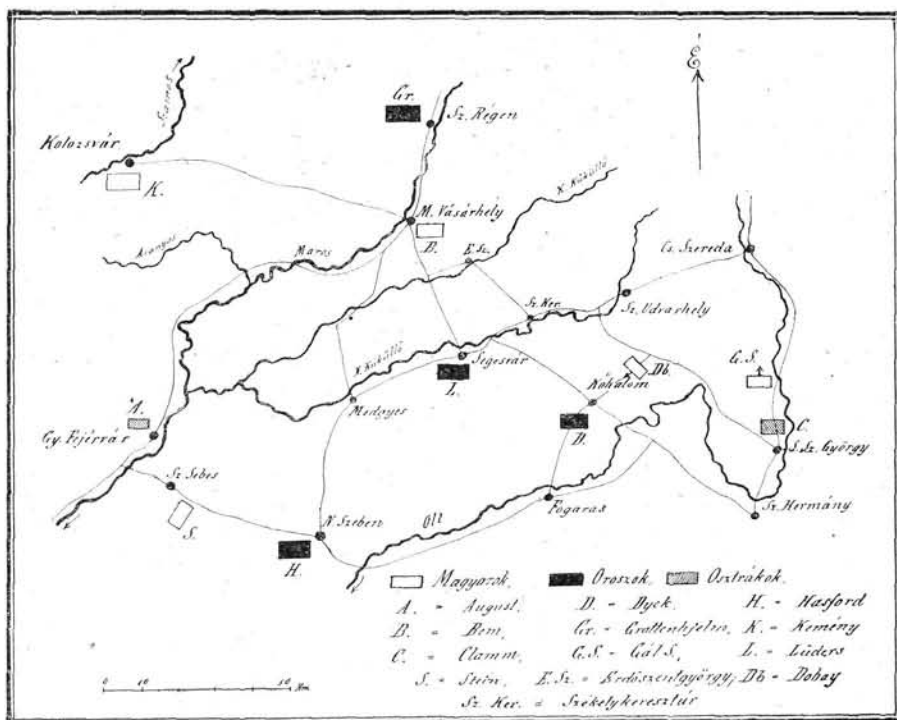
³ Pataky: Bem in Siebenbürgen. 101. l.

⁴ Ilyen például Bem jelentése a márczius 28-iki vöröstoronyi ütközetről és később a moldvaországi expedícióról. Nagy S.: „Háromszék önvédelmi harca“, Okmánytár: XLV. és LXXIV. l.

⁵ Nemrégén, egy vidéki múzeumban, a szabadságharcra vonatkozó okmányokat kutatva, már előre figyelmeztettek, hogy ne is fáradjak, mert a mi érdekesebb dolog volt, azt a gyűjtemény előbbi gondnoka — enyhén szólva — eltűntette.

⁶ Ramming: Der feldzug in Ungarn und Siebenbürgen, im Sommer des Jahres 1849. 526. l.

Szászhermánynál, vele szemben Gál Sándor honvédezredes hadosztálya Sepsiszentgyörgyön foglalt állást. Damaszkín György honvédelezredes, a szászrégeni ütközet után Marosszentgyörgyig⁷ hátrált, míg ellenfele, Grottenhjelm orosz altábornagy Szászrégent szállotta meg. Stein Miksa báró, honvédezredes, kellő haderő, ágyú, főleg pedig lövészer hiányában Gyulafejérvár ostromát abbahagyva, csapatait Várdánál gyűjti össze. Forró Elek honvédezredes csapatai egyelőre még Zarándban, az oláh

Csapatok állása az ütközet előtt.

felkelőkkel szemben állanak, ellenben Kemény Farkas báró, honvédezredes, Marosvásárhelyre rendelt csapatait Kolozsvárott gyűjti össze.

Július 26-ikán Lüders, Hasford altábornagyot 5 zászlóaljjal, 2 lovaszázaddal és 16 ágyúval Nagyszebenben hagyva, megindul Segesvár felé, hova 29-ikén érkezik meg,⁸ míg Dyck ugyane napon Garatig (Kő-

⁷ és nem Csíkszentgyörgyig. Gelich: Magyarország függetlenségi harca III. 732.1.

⁸ Bericht über die Kriegsoperationen der russischen Truppen gegen die ungarischen Rebellen. II. 45. Én ezt a dátumot fogadom el, mert hogy mikor hova érkeztek, azt maguk az oroszok tudhatták legjobban. Ramming és Breit azonban azt állítják, hogy Lüders már 28-ikán Segesvárra érkezett. (I. m. 531, illetőleg Magyarország függetlenségi harczának katonai története. III. 172.) Hogy azonban ütközetben Szászvárost is érintette volna, teljes lehetetlenség (Ramming és Breit i. h.), mert ez a hely nem a nagyszeben—segesvári útvonalon, hanem Déva és Gyulafejérvár között, a Maros völgyében fekszik.

halom mellett) hatol.⁹ Stein Szászsebesen túl, Kútfalva és Kelnek vonaláig jut, hogy Bemnek már előbb kapott parancsa szerint, Nagyszeben orosz őrségét sakkban tartsa; vele van a Zarándból visszavonuló Forró csapatainak egy része is.¹⁰ Clamm-Gallas július 29-ikén megindul Háromszék felé s megszállja Árkost, Gidófalvát és Zoltánt. Gál Sándor éjszak felé hátrál; ¹¹ Grottenhjelm és Kemény egyelőre nem mozdúlnak említett állásaikból.

Hadtörténetíróink ¹² Ramming nyomán ¹³ azt állítják, hogy a most vázolt helyzet alapján Bem arra határozta volna magát, hogy Marosvásárhelyen újból összegyűjtött haderejével — *Székelyudvarhelyen át (!)* — Nagyszeben felé nyomul, elfoglalja ezt a várost és a vöröstoronyi szorost is.

Ezt a tervet azonban Bem csak a segesvári ütközet *után* eszelte ki s augusztus 5-ikén sikeresen végre is hajtotta azt. Ellenben semmi sem bizonyítja, hogy július 29-ikén is erre a merész hadműveletre gondolt volna; sőt ellenkezőleg, *Bem közvetlen környezete 29-ikén este már tudta, hogy az öreg úr Segesvárra készül. Székelyudvarhely csakis balsiker, azaz a Segesvárnál szükségessé válható visszavonulás esetére került szóba.*¹⁴

Lüders, a ki négy menettel jutott Segesvárra, 29-ikén délben már ott lehetett s miután Segesvár és Marosvásárhely között 52 kilométer a távolság, Bem 29-ikén az esti órákban tudhatta, hogy az oroszok Segesváron, vagy legalább is annak közelében, a Nagy-Küküllő völgyében vannak.¹⁵ Ha tehát ki akart volna nekik térni, hogy a hátuk megett Nagyszebent elfoglalja, bizonyára nem a Székelykeresztúr—segesvári irányt választja, hanem alkalmasint Nyárádton, Mikefalván, Dicsőszentmártonon és Balázstelkén át iparkodik Medgyesre, tehát a Nagy-Küküllő völgyébe s onnan tovább Nagyszeben felé jutni. Nagyszebent, Segesváron át, Lüders beleavatkozása nélkül, az adott körülmények között nem lehetett elfoglalnia. Bemnek tehát, hogy e feltéte-

⁹ I. vázlat.

¹⁰ Bericht II. 105.

¹¹ 29-ikén kezdi meg visszavonulását Tuzson Moldvaországban maradt különítménye is, míg a Háromszékből Marosvásárhelyre irányított csapatok egy része (Dobay alezredes alatt) még 31-ikén is a Homoród völgyében állott.

¹² Gelich: i. m. III, 735. — Breit: i. m. III. 172.

¹³ I. m. 531.

¹⁴ Gyalokay: i. m. 251, Székelyudvarhelyen át a Nagyszeben elleni támadás már a földrajzi helyzetnél fogva sem lehetséges. Bem ugyanis a segesvári támadáshoz kijelölt csapatokat — mint látni fogjuk — Székelykeresztúron egyesítette. Azonban ettől a helytől Nagyszeben délnyugatra, Székelyudvarhely pedig éjszakkeltre, azaz éppen ellenkező irányban fekszik.

¹⁵ Clam-Gallas előnyomulásáról akkor még nem lehetett tudomása.

lezett szándékát megvalósíthassa, Lüders seregét valahol, a Nagy-Küküllő völgyében elhatározóan megverve, alkalmasint ismételt csatározások között, Nagyszeben felé kellett volna szorítania. Bizonyos, hogy Lüders, ha ilyen bajba jut, Dyck különítményét is Nagyszeben védelmére rendeli vissza, hol ilyformán könnyűszerrel 21 zászlóaljat egyesíthetett volna.

Bem, a Nagy-Küküllő völgyében, legfeljebb 8 zászlóaljat állíthatott az oroszok elé. Feltéve, hogy ezzel sikerült neki Lüders seregét — Dyck és Hasford beleavatkozása nélkül — megvernie, még mindig nyílt kérdés marad, hogy Stein és Forró csapataival együtt¹⁶ talán 14 zászlóaljra növelt seregével, mint verte volna ki az oroszoknak 21 zászlóaljból álló, s az övénél lovasság és tüzérség dolgában is jóval erősebb seregét Nagyszebenből és a vöröstoronyi szorosból? Mert nyilvánvaló, hogy a szoros elfoglalása és kellő biztosítása nélkül tartósabb sikerre nem számíthatott.

Igaz, a számbeli túlsúly magában véve még nem döntő dolog. Volt rá elég eset, hogy csekélyszámú, de jól fegyelmezett és begyakorolt, önmagukban és vezérükben bízó s valamely magasabb eszmétől lelkesített csapatok, túlnyomó erővel szemben is derekasan megállották helyüket. Csakhogy Bemnek 1849 nyarán nem voltak többé *ilyen* csapatai. A téli és tavaszi hadjárat folyamán mutatkozott harci kedv és lelkesedés, a mely az alsóbb néprétegeket különben sem járta át úgy, a mint kellett volna, a nyár folyamán jócskán alábbhagyott. Az oroszok beavatkozása a legvérmesebb optimisták reményeit is megbénította s a gombamódra felszaporodott ellenséggel szemben, a hiányosan felszerelt, imígy-amígy begyakorolt ujonczcsapatok helyt nem állhattak többé. Ez állítás igazságát bizonyítja az olaszfalusi (június 27, 28), a sepsiszentgyörgyi (július 5), a besztercei (július 10), a szeretfalvi (július 16) és a szászrégeni (július 23) ütközet, a hol a magyar csapatok, a nélkül, hogy formális vereséget szenvedtek volna, alig számbavehető ellenállás és 1—1½ százalékra rugó veszteség után következetesen meghátráltak, helylyel-közzel egyszerűen kereket oldottak.¹⁷ Ilyen csapatokkal, túlnyomó

¹⁶ Stein gyulafejevári ostromseregét hadtörténéfiróink — tévesen — nyolcz, nem teljes zászlóaljra teszik. Stein július 11-ikén kelt jelentése azonban azt mutatja, hogy neki mindössze 4²/₆, nem teljes zászlóalja, 2 csonka lovasszázada és 33 lövege volt, de ebből is 675 ember nem volt felszerelve. Id. lt. 1848/49. — 67. sz. Az oroszok betörésekor ez az ostromló sereg csak 4¹/₆ zászlóaljból, 1³/₄ lovasszázadból és 16 lövegből állott. U. o. 33. sz.

¹⁷ Nagyszeben másodszeri elfoglalása (augusztus 5) is csak úgy sikerülhetett, hogy Bem — s ez ne kissebbítse érdemét — az oroszokénál nagyobb sereggel támadott. Másnap ugyanez a sereg már rövidebbet húzott, mert akkor az orosz volt erősebb. A csapatok megbízhatatlanságát igazolja Bemnek június 29, július 3 és július 5-ikén kelt napiparancsa is. Nagy S. Háromszék önvédelmi harcza. Okmánytár, LXIX. és id. lt. 1848/49. 50. sz.

erő ellenében győzni nem lehetett s hiába volt Bem minden genialitása, ha eszközeinek gyarlósága legéleltrevalóbb tervének is nyakát szegte.

A mondottakkal azt hiszem eléggé igazoltam, hogy Bemnek, ki az általános helyzetet, csapatainak számbeli erejét és állapotát s így a fölük várható erő kifejtést is jól ismerte, nem volt, nem lehetett szándékában, hogy az orosz sereg zömével szemben Nagyszebent megtámadja. Annak a feltevésnek pedig, hogy Nagyszebent Lüders és Dyck háta-megett akarta volna elfoglalni, határozottan ellene szól a székelykeresztur—segesvári menetvonal.

Mi volt tehát Bem célja a segesvári támadással? Semmi más, mint egyrészt megakadályozni azt, hogy Lüders őt a székelyföldről elvághassa, másrészt pedig lehetőleg késleltetni azt az időpontot, a mikor Lüders, Grottenhjelm és Clamm Gallas egymással közvetlen összeköttetésbe léphetnének. Mindenáron az oroszok *elé* kellett tehát kerülnie, hogy Lüders seregét, ha nagy áldozatok árán is, megállíthassa, időt nyerjen s magának a visszavonulást Székelyudvarhely felé, balsiker esetén is biztosítsa. *Bem célja tehát ezúttal nem Nagyszeben elfoglalása, hanem kizárólag az orosz sereg zömének feltartóztatása volt.*

Mikor Bem július 28-ikán Marosvásárhelyre visszaérkezett, a július 10-ikén Damaszkín alezredes parancsnoksága alatt, a szeretfalvi táborban hagyott kis sereget¹⁸ Marosszentgyörgyön, tehát Marosvásárhely közvetlen közelében találta. Miután — mint már említettem — Grottenhjelm elleni tervét feladta, azt határozta, hogy ez utóbbival szemben Damaszkín Marosvásárhelyen hagyja, ő pedig Kemény Farkas iderendelt különítményével, a Nagyszebenből visszavonult,¹⁹ valamint a Háromszékből ideirányított csapatokkal, Lüders seregét támadja meg. *Ámde Kemény, a kapott határozott parancs ellenére, július 30-áig nem érkezett meg Marosvásárhelyre.*²⁰ Bem azonban, bárha Kemény csapatainak elmaradása vállalkozásának sikerét ugyancsak kétségessé tette, sem tovább várni, sem tervén változtatni nem akart.²¹ Attól tartott, hogy ha késlekedik, nem állhatja el többé Lüders útját. Nem akarván tehát az ini-

¹⁸ 12-ik zászlóalj 505, 73-ik zászlóalj 293, 76., zászlóalj 335, 83. zászlóalj 504, 84. zászlóalj 551, 1. tartalék zászlóalj 439, 2-ik tartalék zászlóalj 184, lengyel legio 330, III. vadászrezd 204, 11. huszárezred 192 embere. Összesen 3557 ember. Damaszkín létszámkimutatása. Szeretfalva, 1849 július 11. — A tüzérség, nem tudni mi okból, kimaradt. Id. lt. 1848/49 — 65. sz.

¹⁹ 88. zászlóalj, a 15. huszárezred 1 százada és ? ágyú.

²⁰ Gyalokay, i. m. 252.

²¹ Kemény elmaradását nagyon különösen világítja meg az a körülmény, hogy néhány nappal a segesvári ütközet előtt, tisztjei körében így nyilatkozott: „*Bem, a polyák, csak nyúzatja embereinket, mi ne segítsük*“. A fiiltanu, Haller József gróf feljegyzése. I. h.

ciatívában rejlő óriási előnyt elszalasztani, eddigi, sokszor hangoztatott elvéhez képest, akkora erővel támadott, a mekkora éppen kezeügyében volt.

Sokan elítélik Bemet segesvári támadásáért. Tegyük fel, hogy igazuk van. Ám akkor feleljünk arra az okvetlenül feltolakodó kérdésre is, hogy az adott körülmények között mit lehetett volna tennie? Várt volna Marosvásárhelyen, míg Kemény megérkezik?²² Akkorára Lüders Székelyudvarhelyt megszállva, őt a Székelyföld egy részétől már elvághatta volna. Megtámadja Grottenhjelmet? Ha győz (a mi legalább is bizonytalan) és megvert ellenfelét üldözi, úgy még messzebb jut Gál, Kemény és Stein csapataitól; ha a rövidebbet húzza, úgy könnyen két tűz (Lüders és Grottenhjelm) közé kerülhet. Valamit okvetlenül tennie kellett, még pedig hamar. Ismerve úgy Lüders mint Grottenhjelm tétovázó, túlvátoztos hadműveleteit, arra legalább is számíthatott, hogy gyors támadásával Lüders előnyomulását, még balsiker esetén is, késleltetni fogja s az ilyképen felidézett, most már tisztázottabb helyzet, majd ad neki módot és alkalmat arra, hogy az oroszok útjába újabb akadályt vehessen. Hogy Bem Lüders és nem Grottenhjelm ellen fordult, az hadászati szempontból mindenképpen indokolt eljárás volt; mert hiszen a nagyobb veszély nem Szászföldön, hanem Segesvár felől fenyegette s egy, Grottenhjelm ellenében esetleg kivívott siker, Lüders és Dyck előnyomulását nem akaszthatta volna meg.

Július 30-ikán hajnalban indult Bem Balavásáron, Erdőszentgyörgyön át Székelykeresztúrra, a hol a segesvári támadáshoz kijelölt csapatok, még aznap egyesítendőek voltak. Ámde ezek közül a 27-ik zászlóalj tartalékának Sepsiszentgyörgyről iderendelt 3., 4., 5. és 6. százada, hosszú, fárasztó menetelés után, csak 31-ikén, hajnali 1 órakor érkezett meg.²³ Ezzel együtt Bem, az említett nap reggelén, a következő csapatokkal rendelkezett. Volt pedig

gyalogsága

81. zászlóalj (6 század)	Endes József őrnagy.	
80. „ (2 század)		}
82. „ (4 század)	Ferenczy György ²⁴ százados.	

²² Ez csak augusztus 1-én következett be.

²³ 1848/49. Tört. Lapok. 1897. évf. 106. és Czetz: Bem's feldzug in Siebenbürgen. 339.

A 24., 27., 50. és 79. zászlóaljnak külön „tartaléka“ volt, mely az illető zászlóaljhoz, egy és ugyanazon sorozóterületről besorozott ujonczok főlélegéből alakult. E „zászlóalj-tartalékok“ (a német okmányokban: Cadre-Bataillone) nem tévesztendőek a határvédő „tartalékszászlóaljakkal“ (Reserve-Bataillone vagy Grenz-Bataillone) össze. A 27. zászlóalj tartaléka, biharmegyei ujonczokból, június vége felé Kolozsváron alakult. Id. It. 1848/49. — 39. sz.

²⁴ A 80. zászlóaljnak a többtől elkülönített két százada, kimutathatólag július 10-ike óta, alkalmasint adminisztratív okokból, a szintén nem teljes 82. zászlóalj pa-

88. zászlóalj (6 század) Kulin Ignác²⁵ százados.
 27. „ tartaléka (4 század) Deák György őrnagy.
 összesen $3\frac{4}{6}$ zászlóalj (22 század)

lovassága

8. sz. Coburg-huszárezred 7-ik százada Poplavski Ádám százados.²⁶
 11. sz. (székely) „ 4-ik „ Moján Dániel százados.²⁷
 15. sz. Mátyás- „ egy „ (?)
 összesen 3 század

tűzérsege

- 6 fontos Debreczen—várad i gyalogosüte g²⁸ 6 ágyú, 2 db 7 fontos taraczk.
 6 fontos székely gyalogosüte g 4 „ —
 1. sz. 6 fontos székely lovasüte g Pap Sándor főhadnagy²⁹ 4 ágyú
 összesen 14 ágyú, 2 taraczk.

Ha már most az ütközetben résztvett s itt kimutatott csapatok létszámát is megakarjuk — legalább hozzávetőleges pontossággal — állapítani, tudnunk kell, hogy a 81. zászlóalj július 13-ikán 622³⁰ emberből, a 80/82. zászlóalj július 20-ikán 1198³¹ emberből, a 88. zászlóalj július 10-ikén 1123³² emberből, a 27. zászlóalj tartaléka július 20-ikán 1098³³ emberből állott.

Tudnunk kell azonban azt is, hogy a 82. zászlóalj, valamint a 27. zászlóalj tartaléka résztvett a sepsiszentgyörgyi (július 20—23) harcokban, ellenben a 81. és 88. zászlóalj hosszabb idő óta nem volt harcban. Ha tehát az előbb említett két zászlóalj létszámából, mint az ütközetek okozta fogyatéket, 10 százalékot leszámítunk, úgy a Székelykeresztúron öszpontosított gyalogság összes létszámát legfeljebb 3300—3400 főre tehetjük.³⁴ A Coburg-huszárok 7-ik századának teljes létszáma

rancsnoksága alá rendeltetett. (Id. lt. 1848/49. — 61. és 88. sz.) A 82. zászlóalj parancsnoka — Kovács Ignác őrnagy — Székelykeresztúron megbetegedvén, helyettesül Bem július 31-ikén Ferenczy György századost jelölte ki (u. o. 94. sz.).

A továbbiakban ezt a kombinált zászlóaljat — rövidség okáért — 82. számmal fogom jelölni.

²⁵ vagy Imre.

²⁶ Elesett.

²⁷ Megsebesült.

²⁸ Ágyúit a váradszentmártoni ágyúöntödében készítették „ne bántsá a magyart“ felirással. A székely ütegek Gábor Áron-féle ágyúkkal voltak ellátva.

²⁹ Megsebesült.

³⁰ Id. lt. 1848/49. — 71. sz.

³¹ U. o. 88. sz.

³² U. o. 62. sz.

³³ U. o. 96. sz. Négy századra tehát körülbelül 730 ember esett.

³⁴ Bár valószínűnek tartom, hiteles feljegyzések hiányában nem merem határozottan állítani, hogy Bem testőrszázada (a német írásokban „Elite Corps“), melyet a Bánátba is magával vitt s mely az augusztus 6-iki nagycsúri ütközetben is részt vett, ott volt Segesvárnál is. Ha csakugyan ott volt, úgy a gyalogságnak itt kimutatott létszáma 164 fővel nagyobbra veendő. (Id. lt. 1848/49. — 48. sz., továbbá „Kelet“ 1880. évf. 223—224. l.)

az orosz betörése idején 187 ember és 190 ló volt;³⁵ ebből azonban július 4-ikén már csak 122 ember és 129 ló állott Marosvásárhelyen.³⁶ Hogy Segesvárra mekkora állománnyal vonúlt, biztosan megállapítani nem tudom, de 125–130 lovasnál erősebb alig lehetett. Miután a 11. huszárezred alezredesi (azaz második) osztályának parancsnoka, Daczó Zsigmond őrnagy is ott volt és el is esett Segesvárnál s Pünkösti Gergely őrnagy szerint ő maga vezette rohamra a székely huszárokat,³⁷ nagyon valószínű, hogy Moján százada az ő osztályához tartozott s így az ezrednek 4. számú százada lehetett.³⁸ Ez is résztvett a sepsiszentgyörgyi harcokban, úgyszintén a moldvaországi expedícióban is. Létszáma július 17-ikén 138 ember és 133 ló volt.³⁹ Segesvár alá kétségkívül kisebb állománnyal érkezett. A Mátyás huszárok századát, az alább elmondandó okoknál fogva 100 lovasnál többre alig tehetjük. Mindezeket figyelembevéve, Bem összes lovasságát legfeljebb 350 főre becsülhetjük.

A tüzérség (és szekereszet) állományának megállapításánál zsinórmértékül azon körülmény vehető, hogy a Görgey-féle szervezési szabályok szerint, egy 6 fontos üteg (6 ágyú, 2 taraczk) 126 emberből állott. Ez a szabály, a hivatalos létszámkimutatások tanúsága szerint, nagyjából az erdélyi tüzérségre is alkalmazható lévén, egy ágyúra (taraczkra) átlag 15 tüzért és szekereszt számíthatunk s így Bem tüzérségét 240–250 főre tehetjük.

Ha mindezekhez még a főparancsnokság személyzetét és a be nem osztott elég nagyszámú törzs- és főtiszteket is hozzáadjuk,⁴⁰ úgy a Székelykeresztúron összevont kis sereget léghőbb esetben 4000 főre becsülhetjük.⁴¹ Ezzel szemben Lüders Segesvárnál 10 zászlóalj, 14 lovaszázad és 4 üteg, tehát körülbelül 12000 emberrel és 32 ágyúval rendelkezvén, létszám dolgában háromszoros túlsúlyban volt Bem fölött.⁴²

Miután a bevezetésben azt állítottam, hogy Bem csapatai nem voltak az oroszokéival egyenlő értékűek, ezt a tételt, legalább a Segesvárra vitt seregére vonatkozólag, bizonyítanom is kell.

A 81. zászlóalj, mely az orosz betörése idején a gyulafejérvári

³⁵ Standes- und Dislokationsausweis der ung. siebenbürg. Armee. Marosvásárhely, 1849 június 20. (ld. lt. 1848/49. — 38. sz.)

³⁶ Marosvásárhelyi térparancsnokság létszámkimutatása. 1849 július 4. U. o. 49. sz.

³⁷ „Ellenzék” 1898. évi. augusztus 13. sz.

³⁸ A 3-ik századnak csak fele volt Erdélyben, másik fele a Bánátban maradt. Id. lt. 1848/49. — 15., 29. és 40. sz.

³⁹ Daczó létszámkimutatása, Biükszád, 1849 július 17. U. o. 78. sz.

⁴⁰ Július 20-ikán 54 ember, 80 ló. U. o. 96. sz.

⁴¹ Gyalokay őrnagy a helyszínén 4000–4200 főre becsülte (l. m. 339.)

⁴² Bericht II. 45. Megemlítem, hogy a különböző leírásokban a magyar sereg létszáma 2000 és 9600, az oroszé 12 és 24 ezer között ingadozik.

ostromtáborhoz tartozott, úgy az oláhokkal, mint a várőrség ismételt kitérőseivel szemben derekasan megállotta a helyét. Csányi kormánybiztos, Stein jelentése alapján, dicsérőleg emlékezik meg róla, parancsnokával, Endes őrnagygyal egyetemben.⁴³ Ez tehát hasznavehető derék csapat volt s csak az volt a baj, hogy június 20-ikától július 13-ikáig 938 főről⁴⁴ 678 főre⁴⁵ olvadt le. Ugyancsak használható volt a 82. zászlóalj is, a 80. zászlóaljnak hozzá beosztott 2 századával egyetemben; csak-hogy éppen a legutóbbi időben ezek is sok ujonczot kaptak, a mi hasznavehetőségüket kedvezőtlenül befolyásolta. Még rosszabbul állott a dolog a szathmármegyei önkéntesekből alakult 88. zászlóaljjal. Ez ugyanis június közepétől július 10-ig, 482 főről 1123 főre szaporodott,⁴⁶ vagyis 641, az utolsó hat hét folyamán besorozott ujoncza volt s ezek közül is 417 ember csak lándzsával volt felszerelve. A Bánátban maradt 27-ik zászlóalj tartaléka, mint már említettem, június hó folyamán alakult. Június 21-ikén, akkori, 1168 főre rugó állományában, mindössze 260 kiképzett egyén akadt, a többi teljesen gyakorlatlan, s így hasznavehetetlen ujoncz volt.⁴⁷ Ugyanígy állott a dolog a lovasság nagyobb részével is, amelynek Segesvárra vitt századai közül, csupán a Coburg huszárok voltak minden tekintetben használhatók. A székely- és Mátyás huszároknak magában a honvédseregben sem volt valami jó hírük.⁴⁸ De nem is csuda, ha tekintetbe vesszük, hogy például a 11. huszárezred 2-ik osztályának június 15-én, Brassóban 308 embere között 140 hasznavehetetlen ujoncza és 317 lóva között 148 idomítatlan, nyers rémontája volt⁴⁹ s miután az oroszok néhány nap múlva elkövetkezett betörése után se idő, se alkalom a kiképzésre nem kínálkozott, kétségtelen, hogy ló és lovas, részben még a segesvári ütközet idején is, hadilábon állottak egymással. Július 10-ikén a Mátyás huszárok 2-ik osztályánál 50, a harmadik és negyediknél egyenkint 90 ló egyáltalában hiányzott még⁵⁰ s ha talán az utolsó pillanatban be is szerezték őket, nyilvánvaló, hogy mindvégig hasznavehetetlenek maradtak. Ennél az ezrednél különben a

⁴³ Csányi levéltár 2620. sz.

⁴⁴ Gyalokay lt. 1848/49. — 38. sz.

⁴⁵ U. o. 71. sz. Ebből a 678 emberből azonban 56, részint elvezénylés, részint betegség folytán, hiányzott.

⁴⁶ Nagyszebeni katonai parancsnokság létszámkimutatása, 1849 június 18. és július 10. ld. lt. 1848/49. — 36. és 62. sz.

⁴⁷ Kolozvári katonai parancsnokság létszámkimutatása. 1849 június 21. U. o. 39. sz.

⁴⁸ Nagy S.: Háromszék önvédelmi harca. 170. l.

⁴⁹ A 11. huszárezred alezredesi osztályának létszámkimutatása. Brassó, 1849 június 15. ld. lt. 1848/49. — 29. sz.

⁵⁰ Makray alezredes jelentése. Nagyszeben, 1849 július 10. U. o. 59. sz.

legénység és a lovak felszerelése nagyon fogyatékos volt, az is maradt, úgy hogy a századok legfeljebb 90—100 lovassal vonulhattak ki.

A tüzérség, jóllehet a kezelő legénység nagyobbára 15—17 éves suhanczokból (részben diákokból) került ki, általában véve jónak volt mondható, nem tekintve a Gábor Áron-féle ágyúk azon kellemetlen tulajdonságát, hogy a gyorsabb és tartósabb tüzelést nem állották ki.

A mondottakból tehát az tűnik ki, hogy Bemnek, tüzérségén kívül, csak egy olyan zászlóalja és lovasszázada volt, a melyre válságosabb pillanatokban is számíthatott. Hogy ez az oroszok, számra nézve is sokkal nagyobb, hosszú szolgálatban begyakorlott és fegyelmezett csapataival szemben óriási hátrány lehetett, talán nem kell bővebben bizonyítgatnom. Kissé hosszasan foglalkoztam a csapatok létszámával és állapotával, minthogy azonban hadtörténetíróink ezeket a kétségekívül nagyfotosságú kérdéseket — pontosabb adatok hiányában — többé-kevésbé rövidesen tárgyalják, szükségesnek láttam, hogy a mindenfelé lábra kapott téves véleményekkel szemben, a valóságot hivatalos adatok alapján megállapítsam.

Július 31-ikén, reggeli fél hat óra tájban indult el a magyar sereg Székelykeresztúrról Segesvár felé. Alig haladtak 3—4 kilométernyire, már is kellemetlen meglepetés érte őket. Gál Sándor ugyanis, Clamm Gallastól szorongattatva, sürgős segítséget kért, mire Bem Endes őrnagyot a 81. zászlóaljjal Gál támogatására visszaküldte.⁵¹ Nagy hiba volt, mert Gál védőhelyzetében inkább nélkülözhetette volna ezt a zászlóaljat, mint Bem, a ki támadott s a kinek gyalogsága most már nem is egészen 3 zászlóaljra (16 század) zsugorodott össze.⁵² Ez incidens után minden további kellemetlenség nélkül haladt a kis sereg Fehéregyházáig,⁵³ hova körülbelül 10 óra tájban ért.

Lüders, bár tudta, hogy Székelykeresztúron magyar csapatok gyülekeznek, a főtámadást nem innen, hanem éjszakeről, Hétúr felől várta. Ennek megfelelően csapatait is úgy osztotta meg, hogy a zamosci vadászrezreddel, (4 zászlóalj), az 5. utászrezred 3 századával, 4 dzsidás- és 3 kozákszázaddal, a 3. és 4. számú 12 fontos üteggel, valamint a 9. számú könnyű lovasüteget 6 ágyújával⁵⁴ Segesvártól éjszaknyugatra, a Hétúrra vezető országút mindkét oldalán, seregének másik felével, vagyis a lublini vadászrezreddel, (4 zászlóalj), az 5. számú lövészzászlóaljjal,

⁵¹ Gyalokay, id. m. 339. l.

⁵² Miért éppen a 81. zászlóaljat küldötte vissza, holott ez volt a legjobb? Talán azért, mert ez volt egyszersmind a legkisebb is, s így számbelileg ennek kiszakítása gyöngítette legkevésbé az anélkül is kicsiny sereget.

⁵³ 17 km.

⁵⁴ Bericht II. 45. és Ramming I. m. 532.

1 utász-, 4 dzsidás-, 3 kozákszázaddal, a 7. számú könnyű gyalogos-üteggel és a 9. számú lovasüteg két ágyújával⁵⁵ pedig Segesvár keleti szélén táborozott s ezt a csoportosítást akkor sem változtatta meg, a midőn Bem csapatait Fehéregyháza felől kibontakozni látta.

Nem tudta elhinni, hogy Bem őt ily csekély erővel meg merje támadni. Cselből tartott s ezért a keleti csoport parancsnokságát Iwin altábornagynak adva át, az éjszakai csoporthoz sietett, hogy az innen várt főtámadás ellen személyesen intézkedjék. A távolság az orosz sereg két csoportja között 5—6 kilométer lehetett.⁵⁶

Az oly súlyos vereséggel végződött ütközet színtere azonban mégis csak a Segesvár és Fehéregyháza közötti terület lőn, melyet éjszak felől a Nagy-Küküllő, délfelől erdőkoszorúzza magaslatok határolnak. Ezt, a Fehéregyházánál $1\frac{1}{2}$ kilométer széles völgyrészletet, délről éjszak felé két vízér vágja át: a Sárpatak, Fehéregyháza nyugati szélén és ettől nyugatra, az országúton mérve $1\frac{1}{4}$ kilométer távolságra, az Ördög-patak.⁵⁷ Mindkettőnek völgye mélyen benyúlik délre, a hegyek közé. A Sárpatak mindkét partját, az országúttól a torkolatig, körülbelül 1 méter magas, fűzfákkal benőtt töltés szegélyezte, míg az Ördög-patak mint akadály alig jöhetett számításba.

Délelőtt 10 óra lehetett, a midőn a fehéregyházi főutczából kibontakozó elővéd, kozákokra bukkant, kik az országúttól éjszakra, a Sárpatak és Ördög-patak között, a Livadia nevű, 1849-ben kukoriczával bevetett határrészen foglaltak állást.⁵⁸ Ugyanakkor — jeladásként — a segesvári erdő szélén, az oroszok ágyúi is megszólaltak. Bem először a Mátyás huszárokat küldötte a kozákok ellen, majd látva, hogy ezek egyedül nem boldogúlnak, a 82. zászlóalj egy századát, valamint a Coburg huszárokat is támadásra indította. Ez használt, mert a kozákok csakhamar meghátráltak s a huszároktól üzelve, az Ördög-patakon át Segesvár felé menekültek. Minthogy azonban onnanfelől dzsidások is kezdtek mutatkozni, Bem az üldözőket a Lividiára rendelte vissza. Idő-

⁵⁵ Bericht II. 48.

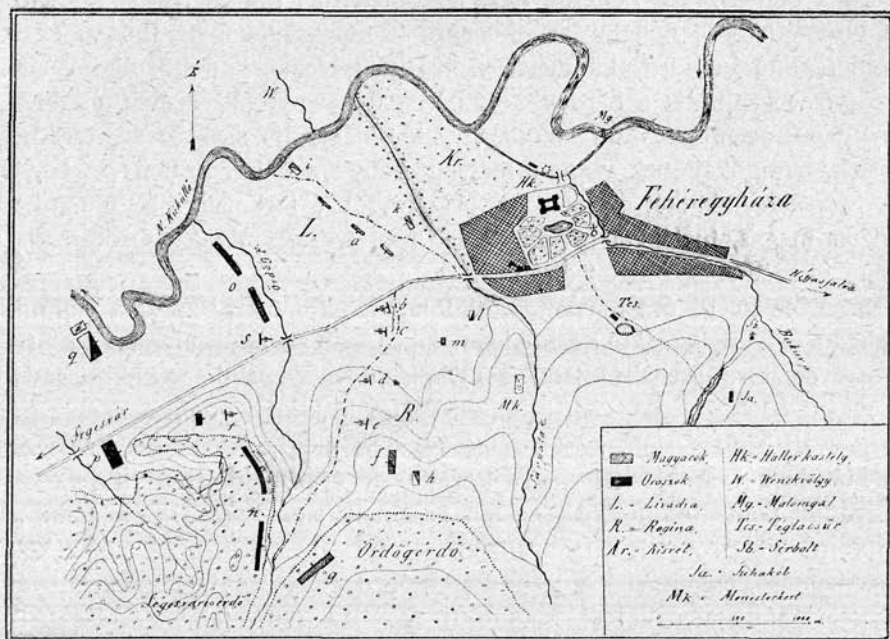
⁵⁶ U. o.

⁵⁷ Ez választja el egymástól a segesvári és fehéregyházi határt.

⁵⁸ Ramming és Gelich nyomán Breit József nagy művébe is több tévedés csúszott be a segesvári ütközetet illetőleg. Így például, hogy Bem Ördögfalva és Szászfehéregyháza között találkozott Lüders előcsapataival. Ördögfalva nevű község Erdélyben nincs, mert a Ramming említette Teufelsdorf (vagy Diewaldsdorf) magyar neve nem Ördögfalva, hanem Héjjasfalva. (Lipsky: Repertorium locorum obiectorumque Hungariae. Pars II. pag 55. et 146. Régi neve — Dr. Csánki Dezső szives közlése szerint — Éliásfalva, Illésfalva volt.) Nyilvánvaló, hogy Ramming az Ördög-patakot (Teufelsbach) Héjjasfalvával (Teufelsdorf) zavarta össze. Az egykori Köhalomszék területén fekvő Szászfehéregyháza pedig, a Segesvár melletti Fehéregyházától 47 kilométernyire esvén délkelet felé, ez ütközet tárgyalásánál szóba nem jöhet.

közben tűzérsegét is előrendelvén, a Rogina nevű határrész tarlóin következőképen állította fel azt.⁵⁹

Fehéregyháza kijáratától mintegy 500 méternyire nyugat felé, közvetlenül az országút baloldalán, a debreczen-váradi úteg két taraczkja lón elhelyezve (b); mellette balfelől állottak ugyanazon úteg ágyúí (c); tovább délnyugatra, már a domboldalon a székely úteg (d), s ettől balra a székely lovasúteg (e). A 82. zászlóalj a Lividiát szállotta meg (a), jobb szárnyán, a Nagy-Küküllő partján, a székely huszárok (i), háta megett, a Sárpatok balpartján, a Coburg huszárok (k) helyezkedtek el. A 88. zászlóalj két századát (Péchy István százados parancsnoksága alatt),

Az ütközet színtere.

valamint a 27. zászlóaljat (f) és a Mátyás huszárokat (h) a tűzérseg bal-szárnyára, a 88. zászlóalj négy századát pedig az Ördögerdőbe küldötte (g). A felállítás közepe mögött, mint tartalék, csak egy gyöngye székely huszár szakasz állott, a Sárpatok hídjától valami 200 méternyire délfelé, Kесе György főhadnagy parancsnoksága alatt (l), míg az ágyúk fedezetére Kozma Dénes hadnagy lón a 88. zászlóalj egy szakaszával kirendelve (m).⁶⁰

⁵⁹ A magyar sereg jobb szárnyán nem volt tűzérseg, mint azt Ramming és követői állítják. Nem is lehetett, mert ott a laposban, a sűrű kukoriczások között, megfelelő helye sem akadt volna. A csapatok felállítását a II. vázlat tünteti föl.

⁶⁰ A kötözöhely Lepacsek (és nem Lengyel) ezredorvos parancsnoksága alatt, a Haller-park délkeleti sarkán álló református templom mellett volt.

Bem felállítása ilyformán csaknem 3 kilométerre nyúlt ki. Természetes, hogy ezt a hosszú vonalat, 16 századra (2700—2800 emberre), olvadt gyalogságával kellőképpen meg nem szállhatta.

A felállítás részleteit tekintve, mindenekelőtt az tűnhetik fel, hogy a jobb szárny helyzete, a Livádia sűrű kukoriczásai között, úgy a kilátás és kilövés korlátolt voltát, mint az egységes vezetés lehetőségét tekintve, nagyon kedvezőtlen volt. Hogy ennek ellensúlyozására, ott a helyszínén, az ellenség számbeli ereje és szándéka felől való bizonytalanság közepette, mit kellett és mit lehetett volna tenni: azt most utólagosan, az akkori helyi viszonyoknak részletes ismerete hiányában, alig mondhatjuk meg.⁶¹ Az események további fejlődését tekintve, úgy látszik jobb lett volna, az anélkül is passzív magatartásra utasított 82. zászlóalj, talán egy, a tűzérés jobb szárnyán hagyandó század kivételével, a Sárpatak mögé állítani, melynek mesterségesen mélyített medre s fűzessel benőtt kettős töltése, lovastámadás ellenében, elegendő akadályul szolgált volna. Utólag most már az is kétségtelen, hogy az egész lovasságot a Livadiára kellett volna állítani, mert — mint a következmények igazolták — a Mátyás huszárok felállításának az Ördögördő közelében semmi értelme sem volt, ellenben a Livadián, a másik két századdal egyesülve, bizonyára jobb szolgálatot tehetett volna. Az is nagy hiba volt, hogy a malomgát alatti gázló és a malomárkon átvezető híd megszállására vagy megfigyelésére senki sem gondolt. Pedig Ferenczy századosnak elegendő ideje lett volna, hogy utánanézzon, mi van a háta megett?

Bemnek ily hosszú vonalon szétforgácsolt felállítását, az orosz felállításnak hasonló kiterjedése követelte meg.

Az oroszok ugyanis, 2 vadász-zászlóaljjal és 2 lövész-századdal Lipski ezredes parancsnoksága alatt, az országúttól délre, az Ördög-patak balpartján végighúzódnó erdős magaslatot (n), 2 zászlóaljjal pedig az országút és Nagy-Küküllő közötti területet szállották meg (o). A tartalék (2 lövész-, 1 utász-század) jóval hátrább Segesvár felé, az országút déli oldalán (p), a lovasság pedig, a melléje adott 2 ágyúval, egyelőre a balszárny mögött, a folyó partján állott (q). Egy fél üteg (4 ágyú) az országúttól délre fekvő magaslaton helyezkedett el, azon a tájon, a hol most Skariatín emléke áll (r), a másik félüteg pedig az országút éjszaki oldalán lőn felállítva (s). Bárha az orosz vezérkar jelentései alapján szerkesztett *Bericht* a csapatok elhelyezkedését pontosan leírja, hadtörténetíróink mégis inkább Ramming azon állításához csatlakoznak,⁶² hogy az oroszok a segesvári erdőt, körülbelül 1100 méter kiterjedésben, csupán egy zászlóaljjal szállották volna meg. Ennek az állításnak a csata-

⁶¹ A csak részben megszállott erdő közelsége olyan hátrány volt, mely az orosz és magyar sereget egyformán érintette.

⁶² I. m. 532. l.

tér terepviszonyai is határozottan ellene szólanak. Kétségtelen ugyanis, hogy az orosz felállításnak legkönnyebben sebezhető oldala a jobb szárnyon volt. Ezt az erdőn át sokkal könnyebben meg lehetett kerülni, mint a folyóra támaszkodó bal szárnyat.

Az ütközet sorsát azonban csakis a magaslatnak bírása vagy nem bírása dönthette el; ennek elfoglalása nélkül a mieink részéről egy, az országút irányában megkísérelt áttörés is, fölötte koczkázatos vállalkozás lett volna.

S miután az oroszok Fehéregyháza felé támadni egyelőre nem szándékoztak, hanem csak meg akarták a lábukat arra az időre vetni, míg Lüders a magyar seregnek Marosvásárhely felől várt főcsapatával végez: nyilvánvaló, hogy az erősen exponált segesvári erdőbe a rendelkezésükre álló $5\frac{1}{4}$ zászlóaljából, legalább is kettőt kellett állítaniok.⁶³ Annyival is inkább, mert a segesvári erdő magaslatáról az oroszok jól láthatták, hogy Bem egész tüzérsége és gyalogságának nagyobb része is az országúttól délre helyezkedik el; a támadás valódi iránya felől tehát kétségben alig lehettek.

A csatatér kiterjedését és a magyar sereg menetoszlopának valószínű hosszúságát véve számításba, Bemnek a II. vázlaton feltüntetett felállítására $\frac{1}{2}$ 12 óra tájban alkalmasint be volt fejezve.⁶⁴

Alig indult meg az ágyúharcz, máris súlyos veszteség érte az oroszokat, a mennyiben egy ágyúgolyó Skariatín György tábornokot, az 5-ik hadtest vezérkari főnökét terítette le.

Noha szavahihető szemtanú mindezideig nem jelentkezett, szinte kiírthatatlanul él a köztudatban az a mendemonda, hogy azt az ágyút, mely Skariatín életét kioltotta, maga a székely lovasüteg közelében tartózkodó Bem irányozta volna.

Nem vonom kétségbe, hogy Bem, mint volt tüzér, tudott az ágyúval

⁶³ Haller J. gróf vázlata is azt mutatja, hogy az oroszoknak a segesvári erdőben álló csoportja, körülbelül olyan erős volt mint az, a mely az országúttól éjszakra állott. Ezt bizonyítják különben Czetz (i. m. 339.) és Gyalokay is (i. m. 351.). Hogy Ramming mennyire nem ismerte a csatateret, bizonyítja következő állítása: „Der feind entwickelte auf der Anhöhe zwischen Teufelsdorf und Weiskirchen eine Streitmacht von 5500—6000 Mann Infanterie, 500 Mann Cavallerie und 12 Kanonen . . . der rechte Flügel an Weiskirchen . . . gelehnt“. (I. m. 532.) Vessünk egy pillantást a térképre, s rögtön rájövünk, hogy ez képtelenség.

⁶⁴ A szemközt álló magyar és orosz csapatok számbeli aránya, az ütközet első felében, körülbelül így alakult: gyalogság: 7: 12, lovasság: 3: 7, tüzérség: 16: 10. Félreértések elkerülése okából megemlítem, hogy az orosz zászlóaljak csak 4, a honvéd zászlóaljak ellenben 6 századból állottak. Egy orosz vadász zászlóalj teljes hadilétszámon 1055 emberből, egy dzsidásszázad 175, egy kozákszázad 140 lovasból állott volna. A valóságban azonban kisebb volt a létszám. Rüstov: Az 1848/49. magyar hadjárat. I. Bev. VIII—X. I.

bánni; azt azonban nem vagyok hajlandó elhinni, hogy akkor, a mikor a legéberebb figyelemmel kellett volna az alig megindult ütközet kifejlődését kísérnie, tulajdonképeni feladatáról megfeledkezve, ágyúk irányozásával bibelődött volna.⁶⁵

Bem terve — melyet az ütközet kezdetétől végéig következetesen meg akart valósítani — az volt, hogy az oroszokat egy, jobb szárnyuk ellen irányuló, átkaroló támadással leszorítja Segesvár felé.⁶⁶

Arról, hogy Lüders seregének csak fele áll vele szemközt, nem volt tudomása s így azt sem gyaníthatta, hogy ha támadása itt sikerül is, az orosz sereg másik csoportja még mindig megfordíthatja az ütközet sorsát. Azt, hogy az oroszok két csoportban várják a támadást, egy Búnon át a Nagy-Küküllő jobb partján húzódó magaslatokra felküldött lovasjárőr alkalmasint megállapíthatta volna.⁶⁷ De ne feledjük, hogy Bem serege oly kicsiny volt, hogy azzal, a helyzetnek még olyan alapos ismerete mellett sem számíthatott sikerre. Maroknyi hadát meg nem oszthatta, az oroszok két csoportja pedig sokkal közelebb állott egymáshoz, semhogy azokat külön-külön megverhette volna.

A támadás, melyet Bem, az Ördögerdőn és Ördögpatakon át az orosz jobb szárny ellen küldött 88-ik zászlóalj négy századával indított meg, eleinte sikeresnek látszott. A honvédek a jobb szárny szélén álló vadász-zászlóaljat kiszorították helyéből, de csak néhány pillanatra, mert az oroszok erősítést kapván, azzal ellentámadást intéztek a 88. zászlóalj ellen, melyet az Ördögpaták völgyébe vertek vissza. Ez alkalommal szuronyharcra is került a dolog. Miután azonban Mütter Ferencz százados, a 27. zászlóalj 5. századával az oroszok további előnyomulását megakadályozta, mindkét fél előbbi állásába tért vissza.⁶⁸ A támadást Bem rögtön megismételte a 88. és a 27. zászlóalj négy-négy századával, de újra sikertelenül, mire az ütközet egyelőre állóharcz jellegét öltötte fel. A jobb szárnyon (tehát a Livadián), mindezekig nem indult meg a harc.

Délután 1 óra tájban történt, hogy a székely lovasütegnek mind

⁶⁵ Azt a képtelenségét pedig, hogy Bem az ágyút *lőhátról* (!) irányozta volna, — miután magam is tűzér vagyok — sem elképzelni, sem megérteni nem tudom. Sok mással együtt ez a badarság is Lengyel József műhelyéből került ki s a Vasárnapi Ujság 1860. évfolyamában látott napvilágot.

⁶⁶ Csak kuriózumként említem meg, hogy olvastam a segesvári ütközetnek olyan leírását is, mely szerint nem Bem támadott, hanem az oroszok lepték meg a Fehéregyházánál gyanútlanul táborozó magyar sereget. A „szemtanú“, a ki ezt megírta, egy Hergler Antal nevű honvédtiszt volt.

⁶⁷ Lüders ebben a tekintetben óvatosabb volt, mert úgy Marosvásárhely, mint Székelykeresztúr felé járőröket küldött.

⁶⁸ 1848/49. Tört. Lapok. 1897. évf. 106.

a négy ágyúja elhasadván, ki kellett azokat a tűzvonalból vinni.⁶⁹ Ez súlyos veszteség volt ugyan, de mindamellert még mindig nem billentette a mérleget az oroszok javára, a kik Lüders parancsához képest pusztá védelemre szorítkozván, még eddig egy lépésnyi területet sem nyertek. Bem, vagy azért, mert látta, hogy az oroszok elhatározó lépésre nem szánják magukat, vagy mert attól tartott, hogy a többi Gábor Áron-féle ágyú is felmondja majd a szolgálatot: az immár 5 órán át ide-oda hullámzó harczt el akarta végre dönteni.

Délután 3 órakor megparancsolta tehát Ferenczy századosnak, hogy a 82. zászlóalj három századával azonnal a magyar sereg balszárnyára vonúljon. Ez meg is történt, minek következtében *a Livadián, két huszárszázadon kívül, csak három, nagyobbára ujonczokból álló, egy kilométernél hosszabb vonalon szétforgácsolt gyalogszázad maradt vissza, Bernard százados parancsnoksága alatt.* Amde ez, nem tudni mi okból, eltávozván a csatateréről,⁷⁰ nem volt senki, a ki a jobb szárnyon maradt csapatoknak parancsolt volna.

Bem, úgy látszik 5 óra felé, újra megindította, ezúttal 13 századdal⁷¹ a támadást az orosz jobbszárny ellen. Honvédeink újra felhatoltak az Ördögpatagon át a segesvári erdőbe, de ekkor beállott a döntő, a mieinkre nézve végzetes fordulat.

Lüders, a ki még mindig Hétúr felől várta a támadást, egy még a reggeli órákban kiküldött lovasjárőrtől azt a jelentést kapta, hogy a marosvásárhelyi úton az ellenségnek nyoma sincsen. Erre, a parancsnokságot Engelhardt tábornoknak adva át, két zászlóaljjal és egy 12 fontos üteggel a fehéregyházi csataterre indult, hova 5 óra tájban érkezett meg. A gyalogságot azonnal a fenyegetett jobbszárnyra indította, a 12 fontos üteget pedig a hétórai harcban már sokat szenvedett 7. sz. könnyű üteg helyére állította.⁷²

Ebben a helyzetben tehát orosz részről 7¹/₄ zászlóalj (29 század), 7 (később 8) lovasszázad és 10 ágyú állott a mieink 2⁴/₆ zászlóalja (16 század), 3 lovasszázada és 12 (használható) lövege ellenében.

Mire a honvédek felérkeztek a segesvári erdőbe, akkorára már ott volt a Lüders hozta erősítés is, melynek egy része, a jócskán előre-

⁶⁹ Ezenkívül a székely gyalogos üteg egyik ágyújának kerekét is szétlőtték, de feltehető, hogy ezt a kárt hamarosan helyrehozták.

⁷⁰ Neveket nem akarok említeni, de általánosságban, a történelmi igazság érdekében nem hallgathatom el, hogy a honvédtisztek közül sokan, még az ütközet eldöntése előtt, otthagyták a csatateret s Héjjasfalva, illetőleg Székelykeresztúr felé lgyekeztek.

⁷¹ 88. zászlóalj: 6 század, 27. zászlóalj: 4 század, 82. zászlóalj: 3 század. — Összesen: 13 század.

⁷² Az utóbbit végleg kivitték a tűzvonalból.

nyomúlt magyar csapatok oldalába és hátába került.⁷³ Csakhamar ijedt kiáltás hallatszott az erdő felől; egyes csapatok futva menekültek onnan, majd nemsokára tömegesen tódultak a mieink az Ördögerdő felé, nyomon követve a most már komolyan támadó s jóval erősebb orosz gyalogságtól.⁷⁴ *Tartalék, mely az oroszokat megállíthatta volna, nem volt többé.* Ugyanekkor a Nagy-Küküllő mentén, 2 ágyútól kísért négy dzsidás-század vágatott Fehéregyháza felé, míg a Coburg- és székelyhuszárok, sikertelen összecsapás után, a tüzérség jobb szárnyára hátráltak s itt, háttal az országút, arccal a folyó felé foglaltak állást.⁷⁵ Bem rögtön átlátta, hogy az ütközet veszve van; még egy, már végre nem hajtott parancsot küldött tehát az akkor még az Ördögpatagon túl levő 27. zászlóaljnak, hogy a tüzérség visszavonulását fedezze, aztán menekült ő is, kíséretével együtt a Sárpatagon s a falu déli oldalán elterülő ugaron át Héjjasfalva felé.⁷⁶ Már ekkor az orosz lovasság egy része megrohanta a magyar sereg jobb szárnyán állott három gyalogszázadot, egy a Wenek völgyön alászállott dzsidás-század pedig, a malomgát⁷⁷ alatti gázlón s a malomárok őrizetlen hídján átkelve, az ú. n. kis rétre,⁷⁸ tehát éppen a magyar sereg háta mögé került; majd innen, a Sárpatagon átjutni nem tudván, a Haller-kastélyt megkerülve, a falutól délre eső téglacsűr⁷⁹ felé rohant.

A Livádián maradt három gyalogszázad, a támadás első pillanatában még megállotta a helyét, sőt az ellenséges lovasságot tüzelésével fel is tartóztatta, de aztán — most már nem lehet kideríteni mi okból — egyszerre csak megkezdődött a fejtelenség, a futás s nyomában azonnal beállott a teljes felbomlás is.⁸⁰ Futott mindenki, a merre tudott.

A Nagy-Küküllőhöz közelebb állók, a Sárpatagon átgázolva, a falú éjszaknyugati végén levő cigánytelepre futottak, a többiek pedig hanyatthomlok menekültek a vázlaton is látható dűlőút irányában, Fehéregyháza nyugati kijárása felé. De itt, éppen a híd előtt, a balszárnyról

⁷³ Kár, hogy ennek az erdei harcznak egyes részleteit, a szemtanuk zűrzavaros előadásából, hitelesen megállapítani nem lehet.

⁷⁴ Ha az oroszok úgy a segesvári erdőn volt 2½ zászlóaljat, mint a Lüders hozta összes csapatokat is harczba vitték, akkor a mieink 13 százada elé 18 századot állíthattak.

⁷⁵ Bericht, II. 50.

⁷⁶ Fehéregyházának a mostani vasút-töltéstől délre eső része 1849-hen még nem volt meg.

⁷⁷ II. vázlat: Mg.

⁷⁸ U. o.: Kr.

⁷⁹ U. o.: Tcs.

⁸⁰ Állítólag Daczó huszárőrnagy adta volna ki a végzetes jelszót: „meneküljön a ki tud!” Id. lt. 94. sz.

erre felé menekülő csapatokkal s mindenféle szekerekkel találkozáni össze, csakhamar leírhatatlan tolongás és kavardás támadt.

Gyalokay őrnagy, e válságos pillanatban még egy kísérletet tett, hogy a futókat feltartóztatva és valahogyan rendbeszedve, a további visszavonulást fedezze. Hiába volt minden igyekezete; rá sem hederítve, vakon rohantak a már már kitörő zivatar kergette sűrű porfelhőben, egymást lökdösve, taszigálva tovább.⁸¹

Pár pillanat múlva ugyancsak az országúton, az újból megszalasztott székely-huszárok száguldottak végig, saját, menekülő katonáinkat is legázolva.

Szembeszállottak-e a Coburg-huszárok az orosz lovasság újabb rohamával, avagy még azt megelőzőleg visszavonultak, hiteles feljegyzések hiányában nem tudom megállapítani.⁸²

Vágtatva menekültek a tüzérek is, de a midőn a tarlóról az országútra kanyarodtak volna, több ágyú az eszeveszett hajtás és gyors kanyarodás következtében, részint felfordult, részint egymásba futott, a szó szoros értelmében eltorlaszolván az országútját.

De ez a baleset részben még szerencse volt, mert az ágyúk fedezetére kirendelt Kozma Dénes hadnagy,⁸³ azon kevesek egyike, a kik fejüket e szörnyű zürzavarban el nem veszítették, 35 emberével megszállotta az ágyúk alkotta torlaszt s a faluba hatolni akaró orosz lovasságot, puskatűzzel, háromszor egymásután visszaverte. S mikor végre ő is hátrálni volt kénytelen, a falú korcsmája előtt még kétszer szállott az oroszokkal szembe.

Ekkor már a földiek harczába az ég is beleszólt, mert a hosszabb idő óta készülődő, felhőszakadás kísérte fergeteg (éppen a teljes felbomlás pillanataiban) rettentő erővel tört ki, végletekig fokozva az anélkül is minden rendet és fegyelmet felbontó rémületet és fejtelenséget. Másrészt azonban az oroszokat a menekülők akadálytalan üldözésében hátráltatta.⁸⁴

A Segesvár felől támadó dzsidások, a kik sem a Sárpaták alsó folyásán, sem az ágyútorlaszon átugratni nem tudtak, most a falu déli oldalára kerültek s a kis rétről szintén idejött dzsidás-századdal együtt,

⁸¹ I. m. 347.

⁸² Gelich szerint (i. m. III. 738.) az orosz lovasság visszavetette az Ördögfalváról későn útjába álló huszárokat is. A tévesen Ördögfalvának mondott Héjjasfalva a fehéregyházi csatatérről 6 kilométernyire fekszik kelet felé. *Ebből tehát az a képtelen helyzet következne, hogy a huszárság az ütközet alatt 6 kilométernyire a harczvonal mögött állott volna.*

⁸³ Gyermekkoromból még emlékezem reá. Mint földhözragadt koldus, könyöradományokat gyűjtött, itt, Nagyváradon.

⁸⁴ Gyalokay id. m. 350.

a balszárnyról errefelé menekülőkre vetették magukat.⁸⁵ Azokat, a kik sem a faluba, sem oldalvást az erdő felé menekülni nem tudtak, az orosz dzsidások a téglacsűr közelében, kisebb részüket a falu és a Monostorkert között kerítették be s részint elfogták, részint lekasabol-ták.⁸⁶ A téglavető melletti három sírba másnap 400, nagyobbára e helyen elhullott honvédet temettek el.⁸⁷

Két kozákszázad a Nagy-Küküllő jobb partján száguldott előre, nyilván azon parancsral, hogy vagy Bünnál, vagy Héjjasfalvánál a futók elé vágjon, a mi részben sikerült is. Maga Bem is csak úgy kerülte ki az elfogatást, hogy lováról lebukva, vagy letaszítva, egy útszéli mocsárba zuhant, honnan a keresésére küldött huszárok csak az éj folyamán szabadították ki.

A magyar sereg teljesen szét lőn szórva s csak az volt a szerencse, hogy Lüders a kivívott sikert vagy nem tudta, vagy nem merte kellőképen kihasználni.

Az ítéletidő esti 7 óra tájban, Héjjasfalvánál, véget vetett az üldözésnek, Lüders pedig a helyett, hogy másnap korán reggel Bem után sietett volna, segesvári tartózkodását még egy nappal megtoldotta. Dyck csatlakozását bevárva, csak augusztus 2-ikán indult Székelykeresztúrra,⁸⁸ akkorára azonban Bem már teljesen kisíklott a keze közül.

Hogy a csatavesztésből, mint láttuk, katasztrófa lett, azt Kemény elmaradásán s a szemközt álló erőknél ezáltal előidézett nagyfokú aránytalanságán kívül, többféle, előre nem látható szerencsétlen körülménynek összejárásából idézte elő.

Előzőleg már kimutattam, hogy Bem csapatai nemcsak mennyiség, hanem minőség tekintetében is jócskán elmaradtak az oroszok mögött.

Azt is említettem, hogy ha Bem a 81. zászlóalját magánál tartja,

⁸⁵ A Bukur patakba, Fehéregyháza keleti végénél, egy 4–5 méter mély, igen meredek partú vízmósás torkollik, a melyen csak a juhakol (ll. vázlat: Ja) közelében vezetett át egy valamennyire járható ösvény. Honvédeink menekülését ez a vízmósás is ugyancsak megnehezítette, a melybe különben a sírbolt (Sb.) táján, két errefelé menekülő ágyú is belérekedett.

⁸⁶ A menekülő honvédek löszerkészletüket, nagyobbára csak úgy vaktában, ellövöldözték, úgy hogy mire az orosz lovasság körülvette őket, jóformán nem volt töltésük.

⁸⁷ Az orosz sereg az ütközetben Gelich szerint (i. h.) csak 44 halottat és 106 sebesültet, a Bericht szerint (i. h.) 41 halottat és 205 sebesültet, a magyar sereg pedig, úgy mondják, halottakban, sebesültekben és foglyokban 1800 embert veszített volna. Haller gróf feljegyzése szerint a segesvári kórházba a mieink közül 151 gyalogost, 34 huszárt és 1 tüzért szállítottak be. Ezek közül 17 gyalogos, 1 huszár és 1 tüzér meghalt, 11 ember pedig megszökött. A sebesült tiszteket magánházaknál helyezték el. Id. lt. 94. sz.

⁸⁸ 22 kilométer.

Hétúr felé felderítő járőröket küld, végül pedig ha Ferenczy századost a jobbszárny ügyesebb felállítására útasítja, úgy ezzel, bár az ütközet sorsát meg nem fordíthatta, de legalább a kellő időben és tűrhető rendben való visszavonulást hathatósan elősegíthette volna.

A teljes felbomlás *közvetlen oka* kétségtelenül az volt, hogy a jobbszárny, melynek a visszavonulást fedeznie kellett volna, a balszárnyval csaknem egyszerre futamodott meg.

A Livádián oly kedvezőtlenül felállított csapatok, egységes vezetés hiányában, egyenkint szállottak harczba az oroszokkal s így természetes, hogy szívósabb ellenállást nem is fejthettek ki.

Igaz, az oroszok ellentámadása mindkét szárnyon egyszerre történt, de azért, ha a Livádián arravaló erőskezű parancsnok van, a ki a válság pillanatában sem veszíti el a fejét, az ott levő 3 gyalogos- és 2 lovas-századdal, négy ellenséges lovas-század támadását legalább annyi időre fel tudta volna tartóztatni, a míg a balszárny, melyet az erdő felől lovasság egyáltalán nem s gyalogság is csak kis darabon üldözött, a faluba vonul vissza. Így azonban a visszavonulás — fedezet hiányában — fékevesztett vad futássá fajulván, a magyar sereg teljes felbomlását eredményezte.

De hát mindez csak az eseményeknek és eredményeknek pontos ismerete alapján, minden zavaró mellékkörülménynek kizárásával leszűrt utólagos következtetés, mely senkit sem jogosít fel arra, hogy Bem fölött, segesvári balsikere czímén, rövidesen pálczát törjön.

Tévedni, botlani, mindnyájunknak közös emberi gyarlósága. Hiba nélkül való hadjárat nem volt és nem is lesz soha és nagy kérdés, vajjon azok, a kik Bemet egyik-másik tévedése, avagy elhibázott intézkedése alapján oly kíméletlenül elítélik, hasonlóan nyomasztó, szorongatott helyzetben, kvalitative és kvantitative egyaránt elégtelen eszközökkel, helyesebben és okosabban tudtak volna-e cselekedni?

Mi történik, ha Bem győz Segesvárnál? Megállíthatta volna-e az események tovarohanó árfját, avagy más irányt szabhatott volna nekik? Meddő kérdések, melyeknek bonczolgatásával a feltevések és találgatások útvesztőjébe jutnánk. Ismételten olvastam, komoly, hitelt érdemlő történelmi munkákban is azt az állítást, hogy az erdélyi hadjárat sorsát, Lüders július 31-iki győzelme döntötte volna el. Nekem, a Segesvár előtti és utáni eseményeket s azoknak összefüggését ismerve, más a véleményem.

Segesvárnál az erdélyi hadsereg számbavehető gyalogságának talán $\frac{1}{10}$, lovasságának $\frac{1}{6}$, tüzérségének $\frac{1}{5}$ része vesztett csatát. Már pedig egy ilyen részleges vereség, az egész hadjárat sorsát csak akkor dönthette volna el, ha demoralizáló hatásával a többi, itt részt nem vett seregrészek felbomlását vagy legalább visszavonulását is előidézi. Azon-

ban sem a segesvári, sem a vele egynapon vívott kőhalmi⁸⁹ ütközetnek nem volt ilyen hatása. Sőt ellenkezőleg, Lüders, ki nem használt győzelmét követő és meg nem okolható tétovázásával, tudtán és akaratán kívül, Bemnek kedvező hadászati helyzetet teremtett, melyet ez szokott gyors elhatározásával rögtön ki is aknázott. Ugyanis még 31-ikén éjjel Marosvásárhelyre ment, magához vette Damaszkín otthagyt s Kemény időközben beérkezett csapatait és augusztus 2-ikán Lüderssel egyidejűleg ő is útrakelt; csak hogy ezúttal nem a székelyföld, hanem az oroszok hátamegett Nagyszeben felé, melyet augusztus 5-ikén szerencsésen el is foglalt. Úgy hogy Lüders, bár Segesvárnál győzött, kénytelen volt a székelyföld felé immár megkezdett előnyomulását, valamint Clamm-Gallas és Grottenhjelmnel tervezett együttműködését feladva, Dyckkel együtt visszafordulni Nagyszeben felé. Ennek következtében *augusztus 6-ikán — Rennenkampf kombinált dandárát kivéve — az egész 5-ik orosz hadtest oda került vissza, a honnan 12 nappal azelőtt kiindult.*

Ha e sok tekintetben még mindig hiányos ismertetés keretében sikerült az annyiszor elferdített segesvári ütközetet a valóságot megközelítően vázolni, kitűzött célomat elértem.

(Lugos.)

Gyalokay Jenő.

⁸⁹ Dyck és Dobay között.